ALEKSANDRA LUBCZYŃSKA*

„Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej” (1901–1906) i „Przewodnik Oświatowy” (1907–1939) oraz ich wydawca – Towarzystwo Szkoły Ludowej

Towarzystwo Szkoły Ludowej (dalej: TSL) – którego działalność wydawnicza (a ściślej jeden jej aspekt) jest przedmiotem niniejszego artykułu, było jednym z kilku działających w Galicji na przełomie XIX i XX w. towarzystw oświatowych¹. Powstało w 1891 r. dla upamiętnienia setnej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, a pierwszym jego prezesem został Adam Asnyk. W warunkach zaborów głównymi zadaniami TSL uczyniło przede wszystkim: kształcenie i wychowywanie dzieci i młodzieży oraz upowszechnianie oświaty i kultury wśród dorosłych. Intensywnie też działało na polu obrony ludności polskiej zamieszkującej kresy Monarchii Austro-Węgierskiej, czyli Śląsk Cieszyński i Morawy na zachodzie oraz Bukowinę na wschodzie – przed germanizacją, czechizacją i rutenizacją.

Wśród środków, metod i form pracy miało Towarzystwo m.in. szkółki nauczania początkowego i szkoły średnie, kursy dla analfabetów, bursy, ochronki, kolonie i półkolonie, wypożyczalnie i czytelnie, odczyty, wykłady, pogadanki, przedstawienia teatralne, chóry i orkiestry, obchody świąt i uroczystości narodowych, wycieczki, domy ludowe, muzea i działalność wydawniczą. Ta ostatnia realizowana była w zakresie wydawnictw zwartych, kalendarzy oraz własnego organu pt. „Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej” (w latach 1901–1906) i „Przewodnik Oświatowy” (w latach 1907–1939)².

* Dr, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa, Zakład Historii Prasy i Książki, 25-406 Kielce, ul. Świętokrzyska 21D.

¹ M.in.: Towarzystwo Oświaty Ludowej, Towarzystwo Przyjaciół Oświaty, Towarzystwo Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza, Towarzystwo im. Piotra Skargi, Towarzystwo Kółek Rolniczych.

² Towarzystwo Szkoły Ludowej i różne aspekty jego działalności były już wielokrotnie przedmiotem opracowań, by wymienić: *Pierwsze dziesięciolecie Towarzystwa Szkoły Ludowej pod względem finansowym (1892–1902)*, oprac. P. Ciompa, Kraków 1904; M. Stępowski, *Towarzystwo Szkoły Ludowej. Jak powstało, co zrobiło i do czego dąży (1891–1911). W 20-tą rocznicę powstania Towarzystwa*,

Powodem powołania przez Towarzystwo Szkoły Ludowej własnego pisma było znaczne zwiększenie zakresu działalności Towarzystwa na polu szerzenia oświaty oraz społecznego i narodowego uświadamiania ludu polskiego. Dotąd bowiem, czyli przez dziesięć lat, pomimo ogromnej liczby członków i współpracowników, TSL nie miało żadnego „łącznika”, żadnej „platformy wymiany myśli tych, którzy w tej dziedzinie, rozsiani po całej Polsce, pracują”³. Pismo więc miało zająć się problematyką pracy nad ułatwieniem, wzmocnieniem i rozszerzeniem działalności – występującej w nazwie Towarzystwa – „szkoły ludowej”. Pojęcie to bowiem nie oznaczało tylko małej szkoły wiejskiej, czy prostego, „abecadłowego” nauczania, ale stanowiło obszerne pole, pewien zorganizowany, celowy system wychowania całego ludu.

Pierwszy numer „Miesięcznika Towarzystwa Szkoły Ludowej” z podtytułem: „Organ Zarządu Głównego poświęcony sprawom TSL i oświaty” ukazał się 30 czerwca 1901 r. Wydrukowany został w Krakowie, w Drukarni Literackiej pod zarządem L. K. Górskiego. Początkowo redakcja i administracja pisma mieściły się przy ulicy Studenckiej 2 w Krakowie, ale w ciągu 38 lat jego istnienia kilkakrotnie się przenosiły: w 1903 r. na ul. Szczepańską 7, w połowie 1908 r. na Braczką 1a, w lutym 1909 r. na ul. Floriańską 15 i w 1917 r. na ul. Św. Anny 5, gdzie pozostały do wybuchu II wojny.

Pierwszym redaktorem pisma był Stanisław Nowicki⁴. W 1905 r. redaktorem naczelnym został dr Marian Stępowski⁵, a redaktorami odpowiedzialnymi do 1939 r. byli kolejno: S. Nowicki, Andrzej Nowak, Władysław Kania, Tadeusz Grabowski, dr Wincenty Wysocki, Marian Gluth, Kazimierz Michalski, Franciszek Urbańczyk, Józef Szul i Stanisław Marcinek.

W pierwszym numerze pisma redakcja wystosowała apel do wszystkich kół TSL oraz osób działających na polu oświaty pozaszkolnej, o nadsyłanie wszelkich informacji na temat ich pracy: uroczystości, obchodów, zabaw ludowych, odczytów itp., ze szczególnym zwróceniem uwagi na to, jaki mają wpływ na miejscową ludność. Pozwoliłoby to, według redakcji, na lepsze dostosowanie metod pracy do potrzeb. Redakcja zwracała się również z prośbą o propagowanie „Miesięcznika” wśród jak najszerszych kręgów pracowników oświatowych, mając nadzieję,

Kraków 1911; I. W. Kosmowska, *Towarzystwo Szkoły Ludowej w Galicji*, Warszawa 1917; W. Sikora, *Towarzystwo Szkoły Ludowej w Krakowie w latach 1891–1928. Krótki rys działalności. Ilustrowany przewodnik dla zwiedzających dział TSL w pawilonie instytucji kulturalno-oświatowych na Powszechną Wystawie Kraj. w Poznaniu w roku 1929*, Kraków 1929; M. Bednarzak-Libera, *Oświata pozaszkolna w działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej (1891–1918)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach” 1996, Seria: Nauki Humanistyczne, Historia, z. 2, s. 85–103; A. Zwiercan-Witkowska, *Towarzystwo Szkoły Ludowej w latach 1891–1939*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2003, R. 53, s. 135–155; R. Baron, *Nad Olzą i Ostrawicą. Działalność społeczno-wychowawcza i oświatowa Towarzystwa Szkoły Ludowej w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim (1894–1919)*, Opole 2006; M. Bednarzak-Libera, *Rola książki w działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej (1891–1918). Szkic do dziejów książki w Krakowie*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2006, z. 4, s. 177–197.

³ *Współpracownicy!*, „Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej” (dalej: „Miesięcznik TSL”) 1901, nr 1, s. 1.

⁴ Zob. J. Pietrzak, *Nowicki Stanisław (1870–1948)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków 1978, s. 337–338.

⁵ Zob. S. Konarski, *Stępowski Marian Ambroży (1867–1946)*, tamże, t. 43, Wrocław–Kraków 2005, s. 565–566.

że liczni prenumeratorzy pozwolą na samodzielne utrzymanie się pisma, nawet bez pomocy ze strony Zarządu Głównego (dalej: ZG) TSL⁶. Prenumerata kosztowała wówczas 2 korony rocznie.

Część pierwszą pisma stanowiły artykuły ogólne dotyczące oświaty ludowej na ziemiach polskich. Następnie rejestrował „Miesięcznik” różne przejawy działalności kół TSL: organizowane przezeń odczyty, pogadanki, zabawy ludowe, wycieczki, kursy dla analfabetów. Publikowano też wyniki wyborów do zarządów, wyniki zbiorów datków na potrzeby TSL itp.⁷

Komunikaty i okólniki ZG TSL dotyczyły m.in. zakładania szkółek początkowych, składek na potrzeby TSL, obowiązku składania sprawozdań przez koła oraz składów ich zarządów⁸.

Szczególną uwagę zwracano na przedsięwzięcia na rzecz obrony przed germanizacją i czechizacją ludności polskiej zamieszkującej na krańcach zachodnich Galicji, przede wszystkim na Śląsku Cieszyńskim. Omawiając jej położenie, próbowano znaleźć sposoby przeciwstawienia się procesom wynaradawiania. Za jeden z nich uznano wzmocnienie prasy polskiej, by skutecznie mogła bronić narodowych i ekonomicznych interesów ludności⁹. Zachęcano też do tworzenia kółek włościańskich i propagowano ich rolę w rozwoju kulturalnym i ekonomicznym wsi i w procesie uspołeczniania ludności¹⁰.

Towarzystwo Szkoły Ludowej uznawało książki za jeden z najważniejszych środków służących popularyzacji wśród szerokich kręgów społeczeństwa polskiego czytelnictwa, oświaty i kultury narodowej. Stąd różne placówki biblioteczne (czytelnie, wypożyczalnie, biblioteki ruchome itp.) zakładano we wszystkich środowiskach i na potrzeby różnych grup wiekowych i zawodowych. Ich księgozbiory były dostosowane do potrzeb lokalnego środowiska czytelniczego¹¹. Toteż w połowie 1902 r. (od numeru 5–6) zaczął się ukazywać dodatek z działem: „Z literatury ludowej” (od 1905 r. pt. „Przegląd krytyczny literatury”), w którym publikowano wykazy książek z różnych dziedzin (literatury pięknej, popularnej z zakresu historii, przyrody, higieny, gospodarki itp.), a ich obszernie omówienia miały ułatwiać dokonywanie wyborów księgozbiorów do czytelni i wypożyczalni TSL¹².

⁶ *Od Redakcji*, „Miesięcznik TSL” 1901, nr 1, s. 14.

⁷ Np.: *Koło Akademickie we Lwowie*, tamże, nr 1, s. 10; *Koło w Przemyślanach*, tamże, nr 5, s. 81; *Żywy dziennik*, tamże, nr 6, s. 101; *Nowe koło ludowe*, tamże 1902, nr 1, s. 12; *Na dochód TSL*, tamże, nr 5 i 6, s. 87; *1000 egzemplarzy*, tamże, nr 7–9, s. 110; *Dary w książkach*, tamże 1903, nr 4, s. 42; *Wycieczki Górnoszlazaków*, tamże 1904, nr 5, s. 78.

⁸ Np. *W sprawie składek na Dar Narodowy 3 Maja*. Okólnik, „Miesięcznik TSL” 1902, nr 5 i 6, s. 81; *Okólnik ZG do Zarządów Kół Miejscowych TSL o nadsyłanie sprawozdań*, tamże, nr 7–9, s. 102.

⁹ Np.: *Cenzura na Morawskiej Ostrawie*, tamże, 1901, nr 2, s. 25; *O duszę ludu*, tamże, nr 3, s. 37–38; S. Nowicki, *Między Olzą a Ostrawą*, tamże, s. 38–41; *Koło w Karwinej*, tamże, 1901, nr 4, s. 55; *Uroczysta zabawa ludowa w Morawskiej Ostrawie*, tamże, s. 59; *Poświęcenie szkoły polskiej w Michałkowicach*, tamże; *W morawskiej Ostrawie*, tamże, nr 6, s. 99; *Macierz Szkolna dla Śląska Cieszyńskiego*, tamże, 1902, nr 10, s. 120–121.

¹⁰ S. Nowicki, *Kółka włościańskie TSL*, tamże, 1901, nr 7, s. 106–108; 1902, nr 1, s. 1–2; 1902, nr 2, s. 17–20; 1902, nr 3, s. 33–37.

¹¹ M. Bednarzak-Libera, *Rola książki w działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej...*, s. 196–197.

¹² Struktura pisma wyglądała następująco: Artykuły treści ogólniejszej; Odezwy, komunikaty, okólniki, protokoły itp.; Nekrologi; Z ruchu kół; Różne wiadomości; Z literatury ludowej; Wykazy składek; Nadzwyczajne dodatki; Ryciny.

Od 1905 r. „Miesięcznik” zmienił podtytuł na: „Pismo poświęcone sprawom oświaty pozaszkolnej i narodowego wychowania ludu polskiego”. Od numeru 8 z 1905 r. funkcję redaktora naczelnego objął dr Marian Stępowski, a Komitet Redakcyjny pisma stanowili członkowie ZG TSL: Antoni Januszewski, Stanisław Nowicki, Marian Stępowski, Władysław Wasung i Stanisław Węcowski.

Struktura wzbogaciła się o nowy dział: „Tematy do pogadanek”. Były to swego rodzaju szkice do odczytów, które prelegent mógł dowolnie rozwijać lub skracać, dostosowując do poziomu słuchaczy. Ich tematyka była różnorodna, przeważnie historyczna, ale poruszano też sprawy związane z gospodarstwem domowym, przyrodą i higieną¹³. Pojawiły się także artykuły traktujące o nauczaniu ludowym w innych krajach¹⁴ oraz artykuły metodyczne, dotyczące różnych aspektów nauczania i pracy na wsi, np. roli ilustracji w procesie przyswajania wiedzy i roli teatrów włościańskich¹⁵.

Stale aktualna była problematyka obrony polskiej ludności na Śląsku, zagrożonej, również przez szkolnictwo niemieckie i czeskie, tożsamości językowej i narodowej Polaków¹⁶.

Od 1907 r. pismo zaczęło wychodzić pod zmienionym tytułem: „Przewodnik Oświatowy”. Powodem zmiany była potrzeba utrzymania stałego łącznika „duchowego” z innymi organizacjami oświatowymi, funkcjonującymi nie tylko w zaborze austriackim, ale i w pozostałych. Możliwość tę dało złagodzenie antypolskiej polityki zaborców po rewolucji 1905 r. w Rosji. „Przewodnik Oświatowy” miał więc ambicję stać się centralnym organem dla wszystkich organizacji oświatowych polskich. Uchwalone przez ZG TSL znaczne powiększenie objętości pisma (do ok. 4 arkuszy druku) miało pozwolić na uwzględnienie zadań „bratnich”, jak się wyrażano, organizacji oświatowych i informowanie o ruchu oświatowym na świecie. Struktura pozostała zasadniczo bez zmian. W części pierwszej, ogólnej zamieszczano więc artykuły programowe, krytyczne artykuły na temat metod

¹³ Np.: Z życia roślin, „Miesięcznik TSL” 1905, z. 5 i 6, s. 159–163; K. S., *Jan Zamoyski*, tamże, z. 7, s. 211–216; M. Bandrowska, *Mickiewicz na emigracji. W 50-tą rocznicę zgonu poety*, tamże, z. 11, s. 436–441; M. Janelli, *Co to jest konstytucja*, tamże, 1906, z. 1, s. 14–19; Bartosz, *Odpusty od podatku gruntowego z powodu szkół elementarnych*, tamże, z. 8, s. 422–425; M. Goyski, *O królowej Jadwidze*, tamże, z. 9, s. 458–460; B. Dykowski, *Wędrówki zwierząt i ich znaczenie*, tamże, 1907, z. 2, s. 83–87; J. Magiera, *O mowie polskiej*, tamże, z. 3, s. 143–145; S. Goliński, *O nasionach*, tamże, 1908, z. 3, s. 68–71; M. Ruszczyńska, *Stanisław Wyspiański*, tamże, z. 10, s. 443–450.

¹⁴ Np.: M. Stępowski, *Nauczanie obywatelskie w Szwajcarii*, tamże, 1905, z. 7, s. 198–203; K. Lutosławski, *Nauka czytania i pisanie w Anglii*, tamże, z. 9, s. 328–339; M. Stępowski, *Praca oświatowa u obcych*, tamże, z. 12, s. 486–494; S. Leonhard, *Praca oświatowa u obcych. Czechy*, tamże, 1906, z. 2, s. 53–55; K. St., *Praca oświatowa u obcych. Niemcy*, tamże, s. 55–56; J. Magiera, *O wyższych szkołach ludowych w Danii*, tamże, z. 6, s. 213–222; *Praca oświatowa u obcych. Czechy*, tamże, z. 7, s. 261.

¹⁵ Np.: M. Bandrowska, *Sugestia w nauczaniu*, tamże, 1905, z. 8, s. 252–259; S. Szarek, *Ogród szkolny na wsi jako środek naukowy i wychowawczy*, tamże, z. 10, s. 353; K. Stępowska, *Czytanki i obrazki w naszych elementarzach*, tamże, z. 11, s. 413–418; B. Ordyński, *Znaczenie obrazów świetlnych i potrzeba skioptykonu dla TSL*, tamże, s. 419–422; M. Bandrowska, *Czytanki polskie w naszych szkołach ludowych*, tamże, 1906, z. 4, s. 128–132; z. 6, s. 207–211; G. B. Baumfels, *O wycieczkach włościańskich do Krakowa*, tamże, z. 6, s. 210–206; P. Moss, *O potrzebie pielęgnowania pieśni narodowych*, tamże, z. 8, s. 409–412.

¹⁶ A. Wojdałowicz, *W zagłębiu Ostrawsko-Morawskim*, tamże, 1905, z. 5 i 6, s. 129–137.

pracy oświatowej w Polsce i na świecie oraz życiorysy osób szczególnie zasłużonych dla oświaty. W kronice notowano najważniejsze przejawy pracy pokrewnych towarzystw. Formuła „Tematów do pogadanek” pozostała bez zmian. Druga część informowała o działalności TSL (sprawozdania z posiedzeń ZG, Związków Okręgowych, poszczególnych komisji i sekcji, sprawozdania z działalności kół, czytelni, bibliotek, szkół, kursów dla analfabetów, domów ludowych itd.). W dziale tym, jak pisano, najbardziej odzwierciedlała się różnorodność działalności TSL, a podawane tu okólniki i różne instrukcje stanowiły dla pokrewnych organizacji oświatowych, szczególnie tych dopiero zaczynających swoją działalność, materiał niezwykle bogaty i pouczający. Część trzecia, jak dotychczas, obejmowała przegląd krytyczny literatury. Dział ten był owocem pracy Komisji Kwalifikującej przy ZG TSL. Każde dzieło recenzowane było przez specjalistów w swojej dziedzinie, każda ocena kończyła się uwagą, dla jakiej kategorii wiekowej dana książka się nadawała i czy zasługiwała na polecenie do bibliotek ludowych.

Podkreślano, że „Przewodnik Oświatowy” nie będzie służył żadnemu ze stronnictw politycznych i że swoich łamów będzie używał towarzystwom, które mają na celu podniesienie oświaty wszystkich warstw narodu polskiego. Każda bowiem warstwa tej oświaty potrzebuje – tylko we właściwym dla swego poziomu zakresie i stopniu¹⁷.

Zgodnie z zapowiedzią, systematycznie zaczęły się pojawiać artykuły i informacje o istocie, zadaniach i działalności innych stowarzyszeń i inicjatyw oświatowych. Przybliżono więc ideę Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich we Lwowie¹⁸ oraz Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza w Krakowie¹⁹. Mieczysław Brzeziński omówił projekt mający na celu walkę z analfabetyzmem drogą samopomocy społecznej²⁰. Kształcenie analfabetów w zaborze rosyjskim było też celem działalności Stowarzyszenia Kursów dla Analfabetów²¹ oraz kursów dla dorosłych Janczykowskiego²². Scharakteryzowano także działalność Polskiej Macierzy Szkolnej w Stanach Zjednoczonych²³, a przedrukowany w „Przewodniku” referat Heleny Radlińskiej, z którym wystąpiła na III Międzynarodowym Kongresie Oświatowym w Brukseli, dał przegląd większości inicjatyw kształcenia dorosłych na ziemiach polskich, we wszystkich zaborach²⁴. Cykl artykułów pt. *Praca*

¹⁷ *Oświata ludowa!*, Prospekt do „Przewodnika Oświatowego” 1907, s. 3–8. Prospekt kończyła zachęta do prenumeraty „Przewodnika” w cenie: 6 koron (dla członków kół i czytelni TSL – 4) w państwie austriackim, 5 i odpowiednio 4 ruble w zaborze rosyjskim i 6 i 4 marki w zaborze pruskim. Nad całością, jako redaktor naczelny, czuwać miał M. Stępowski, do pomocy mając komitet redakcyjny w składzie: Antoni Januszewski, inż. Stefan Natanson, S. Nowicki i Szczepny Turowski.

¹⁸ S. Leonhard, *Powszechne Wykłady Uniwersyteckie we Lwowie*, „Przewodnik Oświatowy” 1907, z. 4, s. 161–168.

¹⁹ M. Stępowski, *Uniwersytet Ludowy im. Adama Mickiewicza a TSL*, tamże, z. 3, s. 103–110; St. [M. Stępowski], *Dziesięciolecie Uniwersytetu Ludowego imienia A. Mickiewicza w Krakowie (1899–1909)*, tamże, 1909, z. 12, s. 512–514.

²⁰ M. Brzeziński, *Kółka nauczania domowego po wsiach. Projekt Polskiej Macierzy Szkolnej*, tamże, z. 5, s. 213–221.

²¹ W. Weychertówna, *Stowarzyszenie Kursów dla Analfabetów w Królestwie Polskim*, tamże, s. 223–226.

²² „Kursa dla dorosłych” A. Janczykowskiego, tamże, s. 514–519.

²³ *Polska Macierz Szkolna w Ameryce*, tamże, 1908, z. 12, s. 502–504.

²⁴ H. Radlińska, *Uniwersytety ludowe w Polsce*, tamże, 1910, z. 12, s. 437–443.

oświatowa u obcych był nieocenionym źródłem wiedzy o systemach kształcenia w innych krajach, a także źródłem inspiracji w podejmowaniu działań na rzecz edukacji na ziemiach polskich²⁵.

Wśród artykułów wstępnych znalazło się kilka, które można by nazwać metodycznymi. Skomentowano np. metodę nauczania analfabetów, opracowaną przez Kazimierza Pruszyńskiego „Promyka”²⁶, nowe metody nauki czytania i pisanie w oparciu o elementarz Mariana Falskiego²⁷ oraz rolę wycieczek w nauczaniu i wychowaniu²⁸. Pisano też o zakładaniu i prowadzeniu wiejskich czytelni²⁹ oraz o odczytach popularnych, czyli o jednej z najpopularniejszych form pracy TSL (kto je ma organizować, w jaki sposób, dla kogo i kiedy)³⁰. W sprawie nauczania ortografii u ludu głos zabrali Jadwiga Strokowa³¹ i Kazimierz Nitsch³².

Całkowitą nowość stanowił cykl artykułów będących swego rodzaju minimonografiami poszczególnych powiatów Galicji pod względem oświaty, kultury, życia społecznego i ekonomicznego. Każdy artykuł zawierał charakterystykę danego powiatu, najpierw pod względem geograficznym, następnie charakterystykę ludności (liczebność, płeć, język, wyznanie, wykształcenie, stopień zamożności). Oświatę szkolną omawiano z uwzględnieniem typów szkół, ich organizacji, stanu budynków i wyposażenia. W zakresie oświaty pozaszkolnej podawano liczbę i organizację ochronek, burs, czytelni i wypożyczalni. Ostatnią część monografii stanowiła charakterystyka działalności kółek rolniczych i ich sklepów, stowarzyszeń zarobkowych i gospodarczych oraz kas pożyczkowych (np. Reiffeisena i Stefczyka) i innych form samopomocy³³.

²⁵ Np. M. St[ępowski], *Praca oświatowa u obcych [Francja]*, tamże, 1907, z. 2, s. 77–80; *Praca oświatowa u obcych [Szwajcaria]*, tamże, z. 4, s. 138–140; *Z ruchu oświatowego w Rosji*, tamże, z. 3, s. 272–277; M. St[ępowski], *Praca oświatowa u obcych. Bibliothèques municipales w Paryżu*, tamże, 1908, z. 6, s. 272–273; *Praca oświatowa u Niemców*, tamże, z. 10, s. 442; *Praca oświatowa u obcych [Węgry]*, tamże, 1909, z. 1, s. 21–22; „Przyszłość”, *Praca oświatowa u obcych. „Volkswohl” w Dreźnie*, tamże, z. 5, s. 201–204; J. Magiera, *Praca oświatowa u obcych. Czeskie „Jednoty” i „Svaz osvetovy”*, tamże, z. 12, s. 521–525; tenże, *Praca oświatowa u obcych. Czytelnie ludowe w ziemiach chorwackich*, tamże, 1910, z. 2, s. 85–86.

²⁶ M. Stępowski, *Poglądowa lekcja nauczania analfabetów metodą Promyka*, tamże, 1909, z. 11, s. 486–489.

²⁷ M. Falski, *Nowy elementarz polski. Próba nowej metody czytania*, tamże, 1910, z. 10, s. 346–351.

²⁸ B. Zieliński, *Wycieczki zbiorowe po kraju*, tamże, 1907, z. 5, s. 208–213; H. Kuc, *Wycieczki ludowe do Krakowa*, tamże, 1909, z. 3, s. 105–107.

²⁹ O. Kopecka, tamże, 1910, z. 10, s. 315–325.

³⁰ M. Stępowski, *W sprawie odczytów popularnych TSL*, tamże, 1909, z. 1, s. 1–6.

³¹ J. Strokowa, *Ortografia u ludu*, tamże, 1907, z. 12, s. 550.

³² K. Nitsch, *W sprawie ortografii ludowej*, tamże, 1908, z. 1, s. 8–10.

³³ W. Bađura, *Wielkie Księstwo Krakowskie pod względem oświatowym i kulturalnym*, tamże, 1907, z. 8 i 9, s. 381–393; z. 10, s. 445–459; tenże, *Ludność polska powiatów łańcuckiego i przeworskiego pod względem oświatowym i kulturalnym*, tamże, 1908, z. 3, s. 94–104; z. 4, s. 148–161; J. T. Dziedzic, *Powiat nowotarski pod względem ekonomicznym i oświatowym*, tamże, z. 5, s. 205–214; z. 6, s. 260–267; z. 7, s. 296–312; Z. Podgórski, *Powiat jarosławski pod względem oświatowym i kulturalnym*, tamże, 1909, z. 3, s. 88–105; z. 4, s. 148–161; z. 5, s. 192–199; z. 7–8–9, s. 322–347; S. R., *Ludność polska w pięciu sądownych powiatach podkarpackich (Skole, Stryj, Mikołajów, Bolechów, Dolina) pod względem oświatowym i kulturalnym*, tamże, 1910, z. 10, s. 332–346; A. Medyński, *Ludność polska powiatu tarnopolskiego pod względem oświatowym i kulturalnym za lata 1900–1910*, tamże, z. 11, s. 378–389; z. 12, s. 443–458.

Na uwagę zasługiwało kilka tekstów podsumowujących działalność oświatową, realizowaną przez struktury TSL w zaborze austriackim. Charakteryzując Towarzystwo, redaktor „Przewodnika” M. Stępowski pisał, że jest to instytucja, „w której każde koło jest samo dla siebie złożonym organizmem, posiada własny teren pracy, własny ustrój wewnętrzny i własną fizjonomię duchową. Wspólne są metody pracy, ale i one są uzależnione od miejscowych warunków i energii jednostek”. Ten ostatni aspekt, czyli umiejętność dostosowania się do potrzeb społeczności, uważał autor za jeden z najważniejszych atutów Towarzystwa³⁴. Trzy kolejne artykuły stanowiły charakterystykę szkół i oświaty ludowej na ziemiach polskich zaboru austriackiego, ze szczególnym uwzględnieniem działalności szkół TSL na rzecz uświadomienia narodowego³⁵. Do ogólnych zaliczyć też można artykuł o pracy oświatowej wśród ludności polskiej w Stanach Zjednoczonych³⁶.

Jednak problemem, o którym pisano najczęściej, była sytuacja Polaków na Śląsku Cieszyńskim. Tereny te były co prawda wysoko rozwinięte pod względem przemysłowym, ale przemysł pozostawał wyłącznie w rękach niemieckich i czeskich. Polska ludność miejscowa była więc zależna ekonomicznie od Niemców lub Czechów. To się przekładało również na stosunki szkolne, gdyż jedni i drudzy prowadzili planową akcję szkolną, mającą na celu m.in. całkowite wyrugowanie języka polskiego. W mieszanych małżeństwach polsko-niemieckich i polsko-czeskich najczęściej strona polska ulegała i dzieci zapisywano do szkoły niemieckiej lub czeskiej. Stąd głoszony przez „Przewodnik Oświatowy” postulat, aby obowiązek obrony ludności polskiej na Śląsku stał się obowiązkiem nie tylko tamtejszych polskich szkół, ale całego polskiego społeczeństwa, także innych, poza TSL, organizacji oświatowych³⁷. Proponowano też, aby do akcji obrony ludności kresowej włączyła się młodzież akademicka, organizując, w czasie wolnym od nauki, różne spotkania, pogadanki, odczyty o patriotycznych treściach, wycieczki dla dzieci oraz podejmując się opieki nad tamtejszymi szkołami. Akcja taka odnowiłaby i umocniła ducha narodowego wśród polskiej ludności na Śląsku³⁸. Nawet na

³⁴ M. Stępowski, *Rzut oka na działalność TSL*, tamże, 1908, z. 8–9, s. 353–362; zob. też: S. Srokowski, *Środki rozszerzenia i pogłębienia pracy TSL*, tamże, z. 11, s. 477–502.

³⁵ M. Prószyński, *Ze szkolnictwa ludowego w zaborze austriackim*, tamże, 1907, z. 10, s. 493–502; J. Buzek, *Stan oświaty narodowej w naszym kraju*, tamże, 1908, z. 11, s. 471–477; E. Adam, *Stan szkół ludowych w Galicji w r. 1906/7. Sprawozdanie Komisji Szkolnej na podstawie sprawozdania Rady Szkolnej Krajowej*, tamże, 1909, z. 1, s. 41–56; K. Piątkowski, *Szkoła ludowa a stosunki narodowościowe w Galicji*, tamże, 1910, z. 4–6, s. 141–165.

³⁶ L. W. Lenart, *O potrzebie pracy oświatowej wśród emigracji polskiej w Stanach Zjednoczonych*, tamże, 1909, z. 5, s. 199–200.

³⁷ J. S., *Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego*, tamże, 1907, z. 6, s. 264–273; S. Marcinek, *Z działalności Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego w XXII roku jej istnienia*, tamże, 1908, z. 12, s. 586–590; F. Popielek, *Gimnazjum polskie w Cieszynie*, tamże, 1909, z. 6, s. 241–250; S. Marcinek, *Szkolnictwo ludowe na Śląsku*, tamże, s. 250–257; S. Żegota, *Uwagi nad działalnością Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego*, tamże, s. 261–266; T. Łopuszański, *Szkoła TSL w Czechowicach*, tamże, 1910, z. 10, s. 310–315; W. Gatnikiewicz, *Walka o duszę polską na kresach zachodnich*, tamże, z. 11, s. 373–375; *Uroczystość otwarcia nowego gmachu Seminarium Polskiego TSL w Białej*, tamże, s. 405–407.

³⁸ J. Heynar, *W ważnej sprawie. Naszej młodzieży akademickiej ku rozwadze*, tamże, 1910, z. 7–9, s. 266–268.

pozór prozaiczna sprawa, jaką były sąsiedzkie kontakty między polskimi, niemieckimi i czeskimi kobietami, miała wpływ na to, do jakiej szkoły posyłano polskie dzieci: Polki bowiem, szczególnie na wsi, były słabiej uświadomione narodowo, a tym samym bardziej narażone na agitację czeskich i niemieckich sąsiadek. Ulegając więc ich sugestii, że niemieckie i czeskie szkoły są lepsze – tam właśnie zapisywały swoje dzieci³⁹.

Większej skuteczności działań przeciwko Niemcom i Czechom na Śląsku upatrywano także w zjednoczeniu rozproszonej i prowadzonej trochę chaotycznie działalności różnych organizacji społecznych i oświatowych. Redakcja „Przewodnika” proponowała więc powołanie Związku Polskich Organizacji Oświatowych, instytucji o charakterze informacyjno-doradczym, której zadaniem byłoby opracowanie środków i metod służących udoskonalaniu pracy oświatowej i wzmocnieniu ekonomicznemu ludności polskiej na Śląsku⁴⁰. W bardzo trudnej sytuacji byli także Polacy mieszkający na Bukowinie, narażeni na rutenizację⁴¹.

Właśnie te nasilające się problemy ludności polskiej na Śląsku i na Bukowinie stały się powodem zmiany formuły „Przewodnika Oświatowego”, „bo na kresach ponosimy wciąż straty dotkliwe, grunt tam pali się pod stopami, a wróg korzysta z każdej naszej słabości czy niedopatrzenia i tym agresywniej naciera, odbierając nam lud, wynaradawiając dziatwę, wydzierając wpływ na stosunki gminne. Działać tam trzeba sprawnie i szybko, bo co dziś jeszcze obronić i uratować można, to jutro już może być bezpowrotnie stracone”⁴². Władze TSL zdecydowały więc, że pismo ukazywać się będzie częściej i że poświęcone będzie przede wszystkim „wszelkim przejawom walki kresowej”. W 1911 r. nastąpiła zmiana podtytułu na „Dwutygodnik Towarzystwa Szkoły Ludowej, poświęcony sprawie obrony kresów i narodowego wychowania ludu polskiego”. Dział teoretyczno-metodyczny został ograniczony do minimum, a na pierwszy plan wysunęły się teksty informacyjno-agitacyjne⁴³.

Wszystkie artykuły wstępne poświęcone były pracy narodowej i praktycznym przedsięwzięciom mającym na celu pomoc Polakom na Śląsku w przeciwstawianiu się naciskom germanizacyjnym i czechizacji. Po raz kolejny nawoływano, aby w obronę Śląska – placówki kresowej, twierdzy granicznej – zaangażowane było całe społeczeństwo polskie i aby wszyscy partycypowali w utrzymaniu poszczególnych placówek oświatowych (szkół, czyteln, ochronek itd.)⁴⁴.

W nowym dziale: „Z zaboru rosyjskiego” najczęściej poruszano temat rusyfikacji Chełmszczyzny, m.in. ruszczenia polskich nazwisk w metrykach i innych

³⁹ W. Sierakowski, *O potrzebie wyższego wykształcenia dziewcząt polskich na Śląsku*, tamże, 1909, z. 6, s. 266–268.

⁴⁰ S. Natanson, *Praca oświatowa a obrona kresów*, tamże, 1910, z. 7–8, s. 245–251.

⁴¹ G. Cicimirski, *Polacy na Bukowinie i zadania oświatowe TSL*, tamże, 1907, z. 2, s. 61–75; z. 3, s. 111–126; W. Potrzebski, *Praca w czytelnich TSL*, tamże, 1910, z. 12, s. 362.

⁴² *Od Redakcji*, tamże, 1911, nr 1, s. 1.

⁴³ Struktura pisma (od nru 1 za maj 1911 r.) wyglądała następująco: Artykuły ogólne (nienazwane); Kronika (tu: sprawozdania z działalności ZG, kół i szkół TSL, imprezy, ważne wydarzenia); Z zaboru rosyjskiego; Z zaboru pruskiego; Z życia Polaków na obczyźnie; Z kroniki zmarłych.

⁴⁴ W. Kahl, *W sprawie obrony kresów*, „Przewodnik Oświatowy” 1911, nr 8, s. 65–69; *Walka czesko-polska na Śląsku Cieszyńskim*, tamże, nr 3, s. 1–3; *Czechowice jako nowa placówka pracy narodowej na Śląsku*, tamże, nr 4, s. 27–28.

dokumentach i kar za chrzest w obrządku katolickim dzieci z małżeństw mieszanych⁴⁵. Z kolei w dziale „Z zaboru pruskiego” rejestrowano wszelkie przejawy dyskryminacji i ucisku, zarówno ekonomicznego, jak i narodowego Polaków. Pisano o położeniu polskich robotników w Niemczech, o biedzie, wyzysku, niesprawiedliwych zarobkach, o przechodzeniu polskiej ziemi w ręce niemieckie oraz o zakładaniu przez Niemców propagandowych czasopism w języku polskim⁴⁶.

Rok 1912 przyniósł kolejną zmianę charakteru pisma. Powrócono do formuły sprzed 1911 r. z podtytułem: „Organ Towarzystwa Szkoły Ludowej, poświęcony sprawom oświaty pozaszkolnej i narodowego wychowania ludu polskiego”. Próba poświęcenia „Przewodnika” jednej wyłącznie sprawie – obrony kresów – wypadła ujemnie i po 8 miesiącach Walny Zjazd TSL w Nowym Sączu (30 IX–1 X 1911 r.) wypowiedział się stanowczo przeciw takiej, zreformowanej postaci pisma. Ponieważ „Przewodnik” powołany został jako pomoc w szeroko pojętej pracy oświatowej, takim powinien pozostać⁴⁷.

Oprócz więc typowych materiałów sprawozdawczych w roczniku tym sporo miejsca poświęcono metodom pracy oświatowej na wsi⁴⁸, a w obszernym, kilkuczęściowym artykule Helena Radlińska przedstawiła historię pracy oświatowej w Polsce od czasów Komisji Edukacji Narodowej do 1846 r.⁴⁹

Ostatnie lata przed I wojną światową nie były łaskawe dla TSL, a tym samym dla „Przewodnika”, pod względem finansowym. Brak pieniędzy spowodował, że pismo, wbrew wcześniejszym zapowiedziom, zredukowano do roli miesięcznika administracyjnego, publikującego same sprawozdania z posiedzeń ZG, rozporządzenia, instrukcje, okólniki, komunikaty itp. Zniesiono cały dział wstępny, poświęcony teorii i metodyce pracy oświatowej, a przegląd literatury bieżącej nie zawierał już recenzji, tylko lakoniczne stwierdzenie o jej przydatności lub nie dla czytelnika i wypożyczalni TSL⁵⁰.

W latach 1915–1916 „Przewodnik” nie ukazywał się. Kolejny rocznik: 15, zaczął wychodzić od września 1917 r. z podtytułem: „Organ Towarzystwa Szkoły Ludowej, wydawany ze współudziałem członków Instytutu Pedagogicznego”. Wtedy, w przededniu odzyskania niepodległości pojawiły się artykuły na temat ewentualnej roli TSL w odrodzonym państwie. Niektóre z nich miały charakter podsumowania dotychczasowych osiągnięć Towarzystwa⁵¹, kilka zawierało propozycje

⁴⁵ Np.: *Z zaboru rosyjskiego*, tamże, 1911, nr 4, s. 31–32; nr 6, s. 43; nr 8, s. 71; nr 11, s. 88.

⁴⁶ Np.: *Z zaboru pruskiego*, tamże, nr 12 i 13, s. 102–103.

⁴⁷ *Od Redakcji*, tamże, 1912, z. 1, s. 1–2.

⁴⁸ Np.: *O czym jadący na wieś TSL-owicz wiedzieć powinien*, tamże, z. 1, s. 2–8; K. Borelowski, *Pątnictwo narodowe. W sprawie wycieczek ludowych i szkolnych do Krakowa*, tamże, z. 6, s. 206–213; A. Siudaczynski, *Przedmiot i forma odczytów w czytelnich ludowych*, tamże, s. 214–215; K. Wierczak, *Praca oświatowa na wsi*, tamże, z. 9, s. 317–320; W. S., *Zadania kół TSL w zakresie szkolnictwa ludowego na podstawie Sprawozdania Rady Szkolnej Krajowej za r. 1909/10*, tamże, s. 322–324; K. Wierczak, *Kursy oświatowe dla kierowników czytelnik*, tamże, z. 11, s. 446–448.

⁴⁹ H. Orsza [Radlińska], *Początki pracy oświatowej w Polsce*, tamże, z. 9, s. 334–346; z. 10, s. 403–415; z. 11, s. 459–467; z. 12, s. 504–511.

⁵⁰ *Od Redakcji*, tamże, 1913, nr 1, s. 1–2; *Sprawozdanie z działalności TSL za rok 1912*, tamże, nr 4–6, s. 1.

⁵¹ J. Fijałek, *Praca oświatowa TSL na tle dziejów oświaty narodowej w Polsce*, tamże, 1917, z. 3–4, s. 1–3.

i prognozy dalszej jego pracy, która, według publicystów, w pierwszym okresie po odzyskaniu niepodległości powinna polegać na odbudowaniu zniszczonych po wojnie – materialnie i „duchowo” – placówek i instytucji oświatowych oraz na opracowaniu „ideału wychowania narodowego”. Ten zaś winien być wypadkową dotychczasowej narodowej tradycji oświatowej oraz potrzeb obecnych⁵².

Drugą ważną sprawą, jaką często poruszano w tużpowojennym „Przewodniku”, było ustalenie zakresu działalności organizacji społecznych oraz władz i organów państwowych, pracujących na tym samym – kulturalno-oświatowym polu. W okresie zaborów wobec braku państwowości działalność tę prowadziły przeważnie tylko towarzystwa oświatowe, teraz zaś sytuacja musiała ulec zmianie. Przewidywano także konieczność rewizji metod działalności TSL. Wnioski, jakie można wysnuć na podstawie toczącej się wówczas na łamach pisma dyskusji, były takie, że wobec przejęcia szkolnictwa przez państwo, podstawowym zadaniem TSL winno być tylko uzupełnianie działalności państwowej na tym polu, szczególnie w zakresie szkolnictwa elementarnego na ziemiach kresowych, przy zawiąływanych stosunkach narodowościowych oraz przy braku ustawodawstwa zabezpieczającego na terenach mieszanych narodowościowo, możliwości wychowania szkolnego w polskich szkołach dla mniejszości. Przewidywano również, że szkolnictwo uzupełniające i zawodowe typu: kursy przemysłowe, handlowe, rzemieślnicze, kursy przemysłu domowego itp., będzie musiało jeszcze jakiś czas opierać się na inicjatywie organizacji społecznych, przy współpracy organów samorządu lokalnego. W takich nowych warunkach podstawowym celem Towarzystwa stało się więc „uspołecznienie najszerzych warstw narodu, wychowanie w nich zdrowych instynktów państwowych i społecznych, słowem uobywatelnienie jednostki przez wykształcenie świadomości stosunku do społeczeństwa i państwa”. Wnioskowano, by TSL ponadto zajęło się walką z analfabetyzmem oraz rozwojem bibliotek⁵³.

Na łamach „Przewodnika” w tym okresie dyskutowano także nad projektami ustaw państwowych w dziedzinie oświaty⁵⁴, co dzisiaj dla badaczy może stanowić źródło wiedzy o kształtowaniu się systemu oświatowego w Polsce w okresie międzywojennym. Zamieszczano też artykuły na temat metodyki nauczania różnych przedmiotów i na różnych poziomach kształcenia⁵⁵ oraz programy kursów i innych form dokształcania pracowników oświaty⁵⁶.

⁵² S. Głąbiński, *Rola towarzystw oświatowych w odrodzeniu ekonomicznym kraju*, tamże, z. 1, s. 10–17; M. Stępowski, *Odbudowa i przebudowa bibliotekarstwa TSL po wojnie*, tamże, z. 3–4, s. 1–3; S. Rymar, *TSL a społeczeństwo*, tamże, 1918, z. 1–2, s. 1–4; J. S. Szerbiński, *Odbudowa pracy oświatowej TSL*, tamże, s. 6–14; T. Grabowski, *Zasady wychowania narodowego i pogląd na nie w dobie dzisiejszej*, tamże, z. 3–4, s. 15–21; *Organizacja pracy TSL*, tamże, 1919, z. 5 i 6, s. 1–46.

⁵³ *Sprawozdanie Zarządu Głównego TSL z działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej za lata 1919–1920*, tamże, 1921, z. 1–4, s. 1–40.

⁵⁴ S. Rymar, *Stanowisko TSL wobec projektów ustawowych w dziedzinie oświaty pozaszkolnej*, tamże, 1930, nr 4–9, s. 34–78; *Ustawy, rozporządzenia, okólniki*, tamże, nr 3–4, s. 79–116; A. Robakowski, *Ochronki i bursy wedle ustawodawstwa polskiego*, tamże, 1931, nr 1–3, s. 17–25.

⁵⁵ S. Zaremba, *Uniwersytet i egzamin kwalifikacyjny dla nauczycieli szkół średnich*, tamże, 1918, nr 5 i 6, s. 1–5; nr 10–11–12, s. 1–6; A. Konczyński, *O nauczaniu chemii w szkole średniej*, tamże, nr 5 i 6, s. 5–15; M. Rudnicki, *Nauki humanistyczne w szkole*, tamże, 1918, nr 10–11–12, s. 6–14.

⁵⁶ R. S., *Kurs instruktorski dla pracowników oświatowych*, tamże, 1921, nr 10–11, s. 1–2; tenże, *Kursy dla pracowników oświatowych*, tamże, 1922, nr 3, s. 8–9; nr 4, s. 3–6; tenże, *Powołanie do pra-*

Jak już wspomniano, TSL przywiązywało dużą wagę do książki i biblioteki – stąd sporo artykułów na temat ich roli jako jednych z najskuteczniejszych form pracy oświatowej i oddziaływania na szerokie kręgi społeczeństwa⁵⁷.

Od 1933 r. „Przewodnik” wychodził jako dwumiesięcznik. Nadana mu wtedy struktura nie zmieniła się już do końca, czyli do sierpnia 1939 r. Na początku każdego numeru były więc artykuły treści ogólnej, spośród których część miała charakter rozpraw teoretycznych na temat oświaty i prac realizowanych przez TSL oraz roli Towarzystwa w nowej i ciągle zmieniającej się rzeczywistości politycznej, społecznej, kulturalnej i oświatowej⁵⁸. Kilka artykułów nawiązywało do różnych uroczystości i rocznic narodowych, np. do rocznicy odzyskania niepodległości, rocznicy odsieczy wiedeńskiej, Konstytucji 3 Maja i do przygotowywanych na 1941 rok obchodów 50-lecia powstania TSL⁵⁹.

Na część drugą składały się artykuły programowe, zawierające wytyczne do pracy oświatowej, wskazówki metodyczne i praktyczne porady w zakresie działalności świetlic, czytelni, wypożyczalni i innych placówek kulturalno-oświatowych TSL⁶⁰.

cy oświatowej, tamże, nr 6, s. 8–11; K. Radwański, *O czym i jak należy mówić na wsi w odczytach i pogadankach?*, tamże, 1926, nr 6–7, s. 2–6; L. Halban, *Ideowe podstawy pracy społecznej i oświatowej*, tamże, 1930, nr 1–3, s. 1–12.

⁵⁷ R. S., *Rozdrobnienie bibliotek*, tamże, 1922, nr 2, s. 8–12; tenże, *Kurs bibliotekarski*, tamże, nr 3, s. 7–8; nr 4, s. 8–9; *Pouczenie dla bibliotekarzy Kół i Czytelni TSK*, tamże, 1926, z. 1, s. 1–3; A. Bar, *Znaczenie książki w rozwoju kultury*, tamże, 1929, nr 3–9, s. 33–46; W. Wysocki, *Życie świetlicowe w czytelniach TSL*, tamże, nr 12, s. 89–93; M. Estreicherówna, *Jakie książki powinny znajdować się w popularnej bibliotece*, tamże, 1930, nr 1–3, s. 12; J. Sokulski, *Co to jest bibliofilstwo? Wykład na kursie dla bibliotekarzy TSL w Krakowie*, tamże, 1930, nr 10–12, s. 142–150.

⁵⁸ W. Żyła, *Z pracy i zamierzeń Oddziału Oświaty Pozaszkolnej Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego*, tamże, 1933, nr 1, s. 4–11; W. Wysocki, *Bibliotekarstwo oświatowe*, tamże, nr 3, s. 78–82; nr 4, s. 112–113; nr 5, s. 143–150; A. H., *Kursy korespondencyjne z oświaty pozaszkolnej*, tamże, 1934, nr 5–6, s. 169–172; F. Urbańczyk, *Z aktualnych zagadnień pracownika oświatowego na wsi*, tamże, 1936, nr 1, s. 1–6; S. Skrzyszewski, *Kilka uwag o samokształceniu*, tamże, nr 3, s. 68–73; W. Grabski, *Wieś jako siła społeczna*, tamże, 1937, nr 1, s. 1–8; nr 2, s. 33–46; L. Osiecki, *Obecna sytuacja gospodarcza wsi i wnioski, jakie z niej wynikają dla pracownika oświatowego*, tamże, nr 1, s. 9–20; S. Marcinek, *Sprawy gospodarcze w pracy oświatowej na wsi*, tamże, nr 3, s. 69–74; W. Kuszyński, *O potrzebie przygotowania wsi do handlu*, tamże, s. 74–78; C. Studentowicz, *Praca kulturalno-oświatowa w środowiskach robotniczych*, tamże, nr 5, s. 150–160; 1938, nr 2, s. 41–58; T. Nowacki, *Zagadnienie kształcenia inteligenta*, tamże, 1938, nr 4, s. 137–145; J. Korpala, *Sytuacja i możliwości pracy oświatowej*, tamże, nr 6, s. 202–212; F. Urbańczyk, *Organizacja pracy TSL w granicach powiatu*, tamże, 1939, nr 1, s. 2–14; nr 2, s. 43–53; W. Zbierowski, *Oświata ekstensywna i intensywna*, tamże, nr 4, s. 105–112.

⁵⁹ Np. J. Sokulski, *Szlakami króla Sobieskiego*, tamże, 1933, nr 3, s. 65–74; tenże, *Gloria Sobieskiego w poezji. W 250 rocznicę odsieczy wiedeńskiej*, tamże, nr 4, s. 106–112; W. Wysocki, *3 Maja*, tamże, 1934, nr 2, s. 33–36; J. Sokulski, *Pierwszy obchód Konstytucji 3 Maja*, tamże, s. 36–39; tenże, *Pierwszy druk ustawy majowej*, tamże, s. 39–40; tenże, *Najpiękniejsza i najbardziej umiłowana książka polska. W setną rocznicę wydania „Pana Tadeusza”*, tamże, nr 3, s. 68–71; tenże, *Jak młodzież niepodległościowa urzeczywistniła powstanie TSL*, tamże, 1935, nr 3, s. 87–95; nr 4, s. 114–124; F. Urbańczyk, *Refleksje przed świętem 3 Maja*, tamże, 1938, nr 3, s. 89–93; *Na XX-lecie Niepodległości*, tamże, nr 4, s. 201–202; *Jak uczcić 50-lecie TSL?*, tamże, 1939, nr 2, s. 41.

⁶⁰ M. Bednarska, *Świetlica, jej geneza i formy pracy*, tamże, 1933, nr 1, s. 1–4; tamże, *Organizacja życia w świetlicy*, tamże, nr 2, s. 39–40; F. Urbańczyk, *Refleksje nad gospodarką bibliotek*, tamże, nr 5, s. 150–155; M. Bednarska, *Żywe słowo w pracy oświatowej*, tamże, nr 6, s. 167–170; B. Czuchajowski, *Umiejętność posługiwania się żywym słowem*, tamże, 1934, nr 1, s. 2–11; nr 2, s. 52; nr 3, s. 64–68;

Trzecią część pisma tradycyjnie stanowiły artykuły o treści sprawozdawczej. Rejestrowano tu wszelkie inicjatywy podejmowane przez poszczególne komórki organizacyjne, jak i osoby indywidualne związane z Towarzystwem. Dział ten z jednej strony miał stanowić łącznik pomiędzy placówkami i pracownikami TSL, z drugiej – odpowiednio rozpropagować ich pracę wśród jak najszerszych warstw społeczeństwa.

Kilka słów o autorach publikujących w „Przewodniku Oświatowym”. Zasadniczo byli nimi działacze TSL: członkowie Zarządu Głównego i kół terenowych oraz instruktorzy oświatowi. Do najaktywniejszych współpracowników „Przewodnika” należeli: ze zrozumiałych względów jego redaktor Marian Stępowski, następnie Stanisław Marcinek – instruktor oświatowy, zajmujący się formami i metodami pracy TSL, Franciszek Urbańczyk – najczęściej podejmujący tematykę związaną z bibliotekami oświatowymi i ich rolą w rozwoju kulturalnym społeczeństwa, Justyn Sokulski, którego „specjalnością” były uroczystości i rocznice narodowe, dr filozofii Wincenty Wysocki – dyrektor biura ZG TSL oraz organizator pracy kulturalno-oświatowej – dr Czesław Studentowicz. Wśród publikujących w „Przewodniku Oświatowym” pojawiały się też takie znane nazwiska, jak: Helena Orsza-Radlińska, Władysław Grabski, Mieczysław Brzeziński, Stanisław Rymar, Adam Bar, dr Stefan Uhma, Józef Korpała, Kazimierz Nitsch, Marian Falski i Stanisław Głabiński. Większość jednak spośród ok. 100 autorów, którzy w ciągu prawie 40 lat zasilali łamy „Przewodnika”, zamieściła tylko po jednym-dwóch tekstach.

Podsumowując, należy stwierdzić, że przez niemal 40 lat istnienia, pomimo chwilowych zmian formuły, dla członków i pracowników TSL „Przewodnik Oświatowy” stanowił wierną kronikę działalności Towarzystwa w zakresie oświaty ludowej, narodowego i społecznego rozwoju ludności, przede wszystkim wiejskiej. Zamieszczane tu komunikaty, okólniki i instrukcje zapewniały jednolitość działań poszczególnych komórek i oddziałów TSL. Systematycznie publikowane krytyczne przeglądy literatury ułatwiały podejmowanie decyzji w zakresie gromadzenia i uzupełniania księgozbiorów TSL-owskich placówek bibliotecznych. Pismo służyło także obronie kresów wschodnich i zachodnich ziem polskich zaboru austriackiego poprzez rejestrowanie i informowanie społeczeństwa o sytuacji tamtejszej ludności polskiej. Było rzecznikiem potrzeb, jakie istniały w tym zakresie. Jednym słowem: było swoistym forum wymiany myśli i doświadczeń oraz promocji pracy Towarzystwa w szerokich kręgach społeczeństwa. Dziś natomiast stanowi doskonałe źródło do dziejów samego TSL, ale także do dziejów oświaty polskiej 1. połowy XX w.

W. W[ysocki], *Jak zdobyć fundusze na pracę oświatową*, tamże, nr 1, s. 14–19; *Co robić w kołach i czytelnich TSL*, tamże, s. 19–20; H. Błażewski, *Udział TSL w pracy oświatowej*, tamże, nr 4, s. 123–129; G. Wróblówna, *Organizacja Powiatowych Central Bibliotecznych*, tamże, nr 5–6, s. 129–163; H. Nuzikowska, *Organizacja półkolonii wakacyjnych*, tamże, 1935, nr 2, s. 39–45; C. Studentowicz, *Organizacja pracy kulturalno-oświatowej w placówkach miejskich TSL*, tamże, nr 6, s. 181–213; *Konkurs opisu wsi*, tamże, 1936, nr 1, s. 6–15; M. Mikuta, *Jak przygotować uroczystości w dniu 3-go Maja*, tamże, nr 2, s. 33–38; J. Gorecki, *Co winno uwzględnić przemówienie w dniu 3-go Maja*, tamże, s. 39–44; S. Marcinek, *Rewizja metod pracy kulturalno-oświatowej Towarzystwa Szkoły Ludowej na wsi*, tamże, 1938, nr 1, s. 14–35; F. Urbańczyk, *Rola bibliotek TSL w przyszłej sieci bibliotek oświatowych*, tamże, nr 2, s. 58–68; *Dobór i ocena książek do małych bibliotek oświatowych*, tamże, nr 3, s. 94–102; nr 4, s. 121–136; S. Marcinek, *Wieczory dyskusyjne TSL*, tamże, 1939, nr 1, s. 14–16.